

FRI-239-2-LTLH(S)-01

СЪДБАТА НА РОМАНА „ЛИЦЕ“ – „ЛИЦЕ“ НА АВТОРА
И НА ВРЕМЕТО

THE FATE OF THE NOVEL "FACE" - THE "FACE"
OF THE AUTHOR AND OF THE TIME

Assoc. Prof. Rumyana Lebedova, PhD

Department of Philological Sciences, Silistra Branch,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 086-821 521

E-mail: lebedova@abv.bg

***Abstract:** The ambiguous relationship between literature and history is presented in the text. Literature draws facts, images, and themes from history and creates narratives about it, on the other hand, it has the power to model a certain type of historical consciousness, to form values and behavioral patterns, as it creates and manipulates ideologues.*

The literary narrative about History is most often in the regime of ideological speech and is in direct connection with the literary canon. The ideology of socialist society controls and channelises the energy of the multitude, "twinned" on a class principle, but in a transition situation the network of ideologues which coordinate thinking, determine identification mechanisms and axiological parameters.. In transient periods, books with dramatic fate are born. Such is the fate of the novel "Face" by Blaga Dimitrova - emblematic for the 1980s - a period in which it is obvious and visible that the foundations of socialist realism are cracked. The novel is a kind of documentary of the time and refers to a change in the value interpretation of socialist life. The history of its creation, the assertion of its right to existence, the trials it experiences, its dual existence (literary and social) are an expression of the character of its author and her contemporaries as well as of the face of time.

The text follows the creative history and the critical reception of the novel "Face" by Blaga Dimitrova, which was forbidden by the totalitarian power after its publication in 1981. Its fate turns into a test of the human dignity of the author and reveals the peculiarities of the time, in which the literary canon imposed by socialist realism dominates.

The attacks against Blaga Dimitrova's personality and work fail to get her into the field of unification, nor to "reprogram" her. Unrelated to dogmatism, hypocrisy, imitation, social mimicry Blaga Dimitrova remains in the minds of her contemporaries as one of the faces of the intellectual conscience of Bulgaria.

Keywords: literary canon, creative history, socialist realism, censorship, dignity

JEL Code: I29

INTRODUCTION

Литературата и историята са проекция на процесите в дадено общество и култура, но едновременно с това имат властта да изразяват и направляват обществени и културни процеси. В този смисъл те имат амбивалентен характер. Тяхната амбивалентност се проявява и в друг аспект – литературата черпи от историята факти, образи, теми и създава разказ за историята, но от друга страна тя има властта да моделира определен тип историческо съзнание, да формира ценности и поведенчески модели, тъй като създава и борави с идеологеми. Литературният разказ за Историята най-често е в режима на идеологическото говорене и е в пряка връзка с литературния канон. Издържан в духа на високата риторика, този разказ е откровено експресивен и агресивен в усилието да наложи определени представи. Когато обаче фактите са вече фрагмент от езикова реалност, от фикционалния свят, те са опосредствани чрез субективния фактор, проявяващ се в акцентите, които се поставят; в доминантните разкази; в интерпретацията на фактите и в схемите, визиращи механизмите на идентификация – всичко, което изразява преживяването на събитията. А това е бунт срещу унификацията, най-често налагана от властващите идеологии.

Идеологията на социалистическото общество контролира и канализира енергията на множеството, „побратимено“ по класов принцип, но в ситуация на преход се променя и мрежата от идеологеми, които координират мисленето, определят идентификационните механизми и аксеологичните параметри. В преходни периоди се раждат книги с драматична

съдба. Такава е участта на романа „Лице“ от Блага Димитрова – емблематичен за 80-те години на ХХ век – период, в който е явно и видимо, че основите на социалистическия реализъм са пропускани. Романът е своеобразен документ на времето и визира промяна в ценностната интерпретация на социалистическия живот – представен като мегамашина, която, тежко устремена напред, премазва всякакви сантименталности или съмнения. И човешки съдби. Историята на неговото създаване, отстояването на правото му на съществуване, изпитанията, през които минава, двойното битие, което има (литературно и социално) са израз на характерологичното за автора и съвременниците му, както и за лицето на времето.

EXPOSITION

Блага Димитрова работи върху романа „Лице“ почти десет години, макар и с прекъсвания по редица обективни причини. Той се превръща за нея в съдбовен текст, в „опус вите“. „Лице“ е роман-документ върху действителна история, в която се преплитат съдбите на приятели и близки, както и автобиографични елементи. Този факт обуславя съкровената същност на повествованието и психологизма на изображението. Творческият замисъл покълва от автентичен текст – прощалното писмо на школьника антифашист Петър Ангелов до любимата му преди разстрела на 6 юли 1944 година, предоставено ѝ от Юлия Огнянова – приятелка от ученическите години, която в младостта си е обвързана с комунистическата идея и е била ремсистка. Като си припомня историята на тази „книга за истината“, Блага Димитрова настойчиво подчертава, че съдбата ѝ е неизменно свързвана със силата на Случайността – случайните срещи с Юлия Огнянова и запознанството в ресторант „Стазион“ с Коста Господинов; случайното стечение на обстоятелствата, според което съпругът на лекуващата лекарка, д-р Попова, се оказва един от участниците в студентския вестник „Авангард“, заедно с Йордан Василев, и чрез него има възможност да се снабди с пълно течение на вестника; мистериозното връщане на текста, след като го забравя в такси... Същевременно в работата си, въпреки наложителните прекъсвания, има съратници, чиято подкрепа е изключително мотивираща и полезна. Споделената информация и критическите бележки подпомагат изясняването на концепцията – в това отношение най-ценно е сътрудничеството с юриста Андрей Татарчев, със социолога Коста Господинов, със семейния приятел Бенжо Варон, който дава конкретни описания на конспиративните ходове при изключване от партията, познати му от собствения горчив опит. А нейният спътник в живота – Йордан Василев – е първи читател, критик и помощник в работата още от замисъла през всичките му редакции и превъплъщения.

Първоначалното заглавие на романа е „Сляпа среща“ и поставя акцент върху любовната линия, но това не успява да заблуди цензурата. Някак очаквано за нея романът не е одобрен за печат и е върнат от издателство „Отечествен фронт“ през 1977 г. с рецензия на критика Иван Цветков... Две години по-късно Димитър Коруджиев – редактор в отдел „Белетристика“ на издателство „Български писател“ по своя инициатива поема риска да предложи романа за печат под истинското заглавие „Лице“. Той е впечатлен от борбения дух, доблестта и дързостта на авторката, която, по думите му, „излизаше на открит бой, тя просто им казваше истината“. Димитър Коруджиев осъзнава риска, който поема, окачествявайки „Лице“ като „най-опасния роман, предлаган от тридесет години на българските издателства. Не езоповски, не фантастичен или някакво друго прикритие“ [1]. Но не се поколебава в решението си да издаде текста. Въпреки скептицизма си, Блага Димитрова приема това предложение и така продължава „издателската епопея“ на книгата. С дълбока признателност и с ясното съзнание за куража, професионалната етика и достойнството на духовния жест Блага Димитрова подчертава приноса на Драгомир Асенов, който, в последните месеци от живота си отделя време и енергия, за да подкрепи с рецензията си отпечатването на романа. По думите на авторката „зад романа „Лице“ стои едно невидимо, спотаено, мълчаливо лице – едно истинско човешко лице...“ Той използва авторитета и влиянието си, поема риска и отговорността и в контрапункт на овластените писатели, приближени на властта, подкрепя с оценката си и авторката, и текста ѝ. Романът е

подложен на строго цензуриране според идеологическите критерии. Някой без име и лице – засекретен цензор – взема окончателното решение кои фрагменти имат право на съществуване и кои да бъдат зачеркнати с категоричното НЕ. Неговото решение трябва да се спазва безпрекословно:

...Цялата глава за партийното обследване на героинята, заставена да пише 16 пъти автобиографията си – над 40 страници – бе удостоена с това запретно НЕ, както и много отделни страници, пасажу и редове – общо около стотина ръкописни страници... Вече нямах право да нанасям нито запетайка за промяна, нито изобщо да изисквам текста поне за последно оглеждане. Така моето произведение се измъкна от ръцете ми, подстригано по арестантски. Сякаш дете изтръгнаха от скута ми... [2]

Изключително експресивно като интерпретация е оформлението на корицата – дело на художника Божидар Икономов, който също води своята битка и успява да наложи виждането си, въпреки възраженията на ръководството в издателството, че е песимистично – лице с изтрити черти, без очи, без устни, без „особени белези“, просечено от две мълнии. Оформлението има своя значим дял върху общия ефект и възприемането на романа, то синтезира и имплицира основните идейни внушения, обусловени от темата за кризата на идентичността.

Въпреки че романът е посрещнат с голям интерес от читателите и „се разграбва за часове“ (1981), той бива инкриминиран. Тоталитарната власт го забранява. Изземват всички достъпни екземпляри от книжарниците и библиотеките, спират по всякакъв начин разпространението му, затварят го в килия за забранени книги в Сливенския затвор. Романът обаче вече е достигнал до читателите. От читателската реакция става видно, че се е породила взаимност и чрез многобройните писма и спомени – че се осъществява пълноценно духовно общуване. Блага Димитрова е впечатлена от силния отзвук в читателската аудитория. Мнозина изпращат обстойни отзиви, които ако и да нямат претенциите за професионализъм, са проникновени и задълбочени, написани без предубеждения и идеологически догматизъм. Мнозина студенти и интелектуалци, преследвани от властта, разпознават собствената си съдба в романа. Мнозина споделят своите човешки изпитания по време на Унгарските събития и техният резонанс у нас през 1956-57 г. Романът „Лице“ в много отношения създава типология на образи и отношения, вплъщава характерологичното за времето и поведенческите модели, които изразяват доминиращите тенденции в него. Въображението допълва конкретните впечатления, фикционалното моделира често „възлови“ моменти. В тези сложни отношения между реалност и измислица няма конкретна граница, но е постигната психологическа достоверност на изображението и то в такава степен, че Блага Димитрова споделя, че неведнъж е била изненадвана от читатели, които припознават себе си в определен художествен образ или в ситуация, без тя да е имала някого конкретно предвид.

Творческата история на романа „Лице“ и неговият път до читателската аудитория визира съдбата на онези прояви на духовна свобода, които по времето на тоталитаризма биват преследвани и санкционирани от официалната власт, и на онзи поведенчески модел, който е демонстративен отказ от конформизма и защитава правото на самоопределяне в личностен и в творчески план. Идеологическият заряд на литературната творба обуславя възможността художествеността да бъде подчинена на идеологическата репрезентация, при което се разгръща способността на романа да документира социални и политически ситуации, които поставят във фокус лицето на времето. Едновременно с това съдбата му е предпоставка да се разгърнат различни дискурсивни практики, които илюстрират идеологическите знаци, вкоренени в основата на дискурсивното производство. Пример за това е рефлексията на романа „Лице“ от позицията на социалистическата критика в началото на 80-те години на ХХ век. За Блага Димитрова „Лице“ е „една книга за истината“, бунт срещу стереотипите, израз не само на естетическите и моралните ѝ възгледи, но и на безкомпромисната ѝ гражданска позиция. Десетгодишната ѝ работа върху текста, изпитанията – в житейски и в творчески план – през които минава, не я поколебават. Агресивните нападки на цензурата, коварните механизми на книгоиздаването, инкриминирането, унищожителните атаки на социалистическата критика сякаш се

превърщат в своеобразен стимул, в израз на убеждението ѝ, че интелектът има властта да преобразява гнева в съзидание, че тази „несвършена, но откровена творба“ [3] е лицето ѝ пред съвременниците, нейният начин да живее със самоуважение и достойнство. И макар че вече има реноме на политически неблагонадеждна, тя не се отказва от рисковете, продължава да живее със Словото като с неотменна съдба. Нейната изключителна последователност в стремежа ѝ да насочи призиванието си там, „където е потъпкана свободата, справедливостта, човечността, за да ги защити, доколкото ѝ позволяват силите“ [4], достойнството и куражът ѝ да изрича на глас съмненията и несъгласията си, я превръщат в духовна мяра за морал:

...Пишеше не като самоцел, не за да се самодоказва – а като насъщна изповед, като трескава равносметка, като спор със самата себе си – и като протестен вик срещу угнетяващите времена, в които живеехме. Пишеше за това, за което бе опасно да се пише – и по начин, който не позволяваше думите ѝ да бъдат забравени. Така не бе забравен нейният роман „Лице“ – въпреки че властниците го арестуваха – не само защото е една от малкото стойностни дисидентски книги, писани на български, но и защото е истински преживяна и изстрадана – това е нейната съдба, нейните съмнения и колебания. [5]

CONCLUSION

Перипетиите, през които минава този роман-арестант, илюстрират феноменалното в съдбата му и в гражданската позиция не само на авторката, но и на всички, които вярват в таланта ѝ, респектирани са от куража ѝ и споделят духовния хоризонт на нейните възгледи. Според мнозина именно това го прави значим и популярен повече от естетическите му достойнства. Едно от най-вълнуващите признания за смисъла на упорството ѝ да отстоява правото на живот на тази книга е, когато на първия свободен митинг в София на 18 ноември 1989 г. вижда как някой издига високо над главите на мнозинството като плакати две книги: „Фашизмът“ и „Лице“. И в тази картина кристализира за нея „първият поздрав на Свободата“. Във време, в което на изкуството се гледа като на здрачна зона, способна да подрива идеологическите устои на режима, тъй като изненадите са неконтролируеми и усилията на цензурата не винаги с гарантиран ефект, Блага Димитрова възстановява и опазва „достойнството на Думата“, за да я превърне в „сечиво на истината“ [6]. Въпреки че социалистическият канон я изтласква все по-далеч от центъра на възможностите за творческа реализация, тя разгръща и активна гражданска дейност, с която затвърждава позицията си на инакомислещ човек, който с убежденията си се очертава като опозиция на тоталитарната власт. Въпреки тегобите на подслушването, на цензурата, на доносничеството, на оклеветяването, на несправедливостта и опита за заглушаване гласа на мислещите, тя не се примирява – не се поддава на конюктурата, не се вписва в стандартизацията, не подменя уникалния си стил с клишетата на идеологическия изказ. Като „служителка на истината“ [7] – както я нарича Цветан Тодоров, осъзнала, че „да мълчиш не е достатъчно“, тя разширява кръга на интелектуална дейност – дава интервюта и за западни радиостанции. Информацията за нея, включена в Секретните доклади и стенограмите от заседанията на ЦК на БКП от края на 80-те години, показват, че тя е личност, върху чиято съвест не може да се оказва насилие [8] и не се поддава на манипулация. Атаките срещу личността и творчеството ѝ не успяват да я въвлекат в полето на унификацията, нито да я „препрограмират“. Неподвластна на догматизма, лицемерието, имитацията, социалната мимикрия Блага Димитрова остава в съзнанието на съвременниците си като едно от лицата на интелектуалната съвест на България. Като творец със собствена мисъл, глас и позиция – без страх от полемики с другите и със себе си, приела своите „разногласици“ и като самоочистване, и като възможност за избистряне на светогледа, и като образ на преображенията, които спасяват от „мумифициране“ човешкия и творческия ѝ образ.

REFERENCES

Vasilev, I. (2006). *Blaga. Така я помним. Spomeni za Blaga Dimitrova*. Sofia. **(Оригинално заглавие: Съст. Василев, Й. 2006. Блага. Така я помним. Спомени за Блага Димитрова. София.)**

Dimitrova, Bl. (1991). *Predizvikelstva. Politicheski etyudi*. Sofia: Institut po kulturata. **(Оригинално заглавие: Димитрова, Бл. (1991). Предизвикателства. Политически етюди. София: Институт по културата)**

Vacheva, A. *Blaga Dimitrova: za centara i perifernite glasove na socialisticheskiya canon*. URL: <http://liternet.bg/publish4/avacheva/index.html/-chr/pdf/showpdf/chr/research/working/revenuemanage.pdf> (Accessed on 20.03.2017). **(Оригинално заглавие: Вачева, А. Блага Димитрова: за центъра и периферните гласове на социалистическия канон. URL: <http://liternet.bg/publish4/avacheva/index.html/>, посетен на 20.03.2017)**